

LOZAN ANTLAŞMASI PERSPEKTİFİNDEN TÜRK BOĞAZLARI MESELESİNE BAKIŞ

Şarika GEDİKLİ BERBER

Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara.

Özet

Bu çalışmada Lozan Antlaşması perspektifinde “Türk Boğazları Meselesi” incelenmiştir. Lozan Antlaşması günümüzde de geçerliliği olan bir akd olduğu için uluslar arası politikada önemini halen muhafaza etmektedir. Lozan Antlaşması’nda ise “Boğazlar Meselesi”, antlaşmanın seyriyi etkileyecek kadar fevkalade önemi haiz olan bir başlık olarak tarihe geçmiştir. Öyle ki, Lozan Antlaşması’nın imzalanması ile sulh sağlanmış ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Boğazları, Milli Mücadele, Lozan Antlaşması.

FROM THE PERSPECTIVE OF LAUSANNE TREATY TURKISH STRAITS PROBLEM

Abstract

This study focuses on “Turkish Straits Problem” from the perspective of Lausanne Treaty. Since Lausanne Treaty still has validity of an agreement, its importance continues at the present. “Turkish Straits Problem” in Lausanne Conference affected the treaty directly and took place a very important topic in Turkish history. Thus, after this treaty, peace in Anatolia founded and Turkish Republic was build.

Keywords: Turkish Straits, National War, Lausanne Treaty.

Giriş

İstanbul Boğazı¹, Çanakkale Boğazı² ve bunlar arasında yer alan Marmara Denizi³ eskiden beri “Boğazlar⁴” genel adıyla bilinirler. Tarihi süreçte, Cebelitarık, Tatrski,

¹ “Bosfor (Bosphore)” ya da İstanbul Boğazı, iki denizin ilginç bir kanalı olan bu şaşılacak boğaz, çevresinde yaşayan komşu milletler için oluşum açısından hayrete düşüren bir yer olmuş ve bunun varlığı orada yaratılışın olağanüstü olayları oluyor düşüncesini akla getirmiştir. Altı mil boyunda güzel bir liman görüntüsü veren bu boğaz, iniltili dalgalarıyla Avrupa ve Asya kıyılarını boylu boyunca yalayarak kıyılarda birikinti oluşmasına engel olur. Akıntısı sağ tarafından Haliç limanına girerek Cyndaris ve Barbyzes’in sürekli olarak getirdiği kumları kaldırarak birikmesini engeller. Asya kıtası burada görüntüsünü değiştirir”. (Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, (Çev. Ali Suat), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, I. Cilt, Ankara 2002.s. 33-34.)

² İstanbul boğazının hızlı akışı Marmara’da şiddetini kaybederek Karadeniz’in suları sakin bir şekilde Çanakkale boğazı (Hellespont)na yaslantırlar. Çanakkale’nin Anadolu kıyısı alçak ve az engebelidir. Boğazın girişini gösteren Sigeia (Sigée) burunıyla Asya kaleleri arazisi alçak ve hareketsiz yerlerdir. Truva topraklarının görüntüsü de böyledir. Kaz (İda) Dağı silsilesi kıydan uzakta Truva (Troie) ovası denilen geniş araziye kendisiyle deniz arasında bırakarak yükselir. (Texier, *age*, s. 34.)

³ Marmara denizi (Propondie) adını, Marmara adındaki büyük adanın en gösterişli yeri olan Proconèse’den almıştır. (Texier, *age*, s. 70).

⁴ “Boğazlar’ın sevkülceysi önemi şuradadır ki; onları elinde tutan devlet, önemli bir donanma kullanmak zorunda olmadan yalnız gözetlemesiyle savaş gemilerinin Akdeniz’le Karadeniz arasında gidip gelmesini yasak edebilir.

Magellan, ya da herhangi bir boğazdan bahsederken zorunlu olarak bunların adlarıyla belirtilmelerine karşılık, İstanbul ve Çanakkale boğazları için ise kısaca “Boğazlar” tabiri kullanılır. Boğazların tek adla çağırılmasının sebebi ise; Marmara denizi, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının her üçünün birden bütünlük arz etmesinden dolayıdır.

Asya ile Avrupa, Karadeniz ile Akdeniz arasında bir köprü ve tabii su yolu olan Boğazların, haritaya baktığımız zaman, ekonomik ve askeri stratejik bakımdan dünya ölçüsünde kıymet taşıyan, deniz ve karayollarının, hatta hava yollarının birleştiği bir yerde olduğu görülür. Bu deniz yolu dünyanın en işlek olan iki denizini, Karadeniz ile Akdeniz’i birbirine birleştirdiğinden, Karadeniz’e sahildar olan devletlerle, Tuna nehri vasıtasıyla bu denize ulaşan devletlerin diğer denizler üzerindeki menfaatleri ile olan irtibatları ve keza diğer devletlerin de, Karadeniz devletleri ile olan bağlantısını sağlar.

Boğazlar, kesin olarak Türk hakimiyeti altına girmesinden sonra “Türk Boğazları” adıyla anıla gelmişlerdir¹. Türk Boğazlarının stratejik konumundan ve kıtalar arası geçişi sağladığından dolayı, tarih boyunca boğazlar kıtalar arası coğrafi sınırların kesişme noktası olduğu gibi, devletlerin çıkarlarının çarpışma noktası olmuş, güç dengelerini yüzyıllar boyu Türk Boğazları değiştirmiştir. Her dönemin gücü elinde tutan veya ele geçirmek isteyen devletleri bizzat kıtalar arası kara ve deniz hakimiyetini Boğazları kontrol altına alarak uluslar arası sahada siyasi otoriteyi sağlamaya çalışmışlardır.

Boğazların sınırlarını tamamen Osmanlı Devleti’nin çevrelemesinden ve İstanbul’un payitaht olmasından dolayı ayrıca mühim bir rol arzetmiştir. Boğazlar, Osmanlı Devletinin bölgesel otoriteyi elinde tuttuğu dönemlerde uluslararası sahada herhangi bir problem doğurmamış, Osmanlı deniz ve kara ticaretini istediği gibi yönlendirebilmiştir.

Ancak Boğazlar kıtalar arası bir merkez olduğundan Türklerin Anadolu’yu yurt edinme yolundaki çabalarıyla birlikte ortaya çıkan ve Anadolu’daki Türk varlığının başlangıcından itibaren Hıristiyan-Batı Dünyası’nın gündemine girmiş, Batının doğuyu bakışı ve değerlendirmesi de diyebileceğimiz Şark Meselesi², Batı Alemleri için uzun vadeli bir hedef olmuştur. Türklerin yüzlerini Batı’ya dönmek suretiyle ilerledikleri bölgeleri vatan yapma gayretlerinin yanı sıra Hıristiyan dünyasına karşı İslâm dünyasının da hamiliğini üstlenmeleri Hıristiyan-Batı Dünyası için büyük bir problem olarak görülmüş ve kendi coğrafyalarında Türk yayılmasını önlemek amacıyla Osmanlı Devleti içerisinde çeşitli gaileler çıkarmaktan geri durmamışlardır.

1453-1774 arası periyot Osmanlı Devleti’nin Boğazlar üzerinde mutlak hakim olduğu ve ‘devletçe kapalı tutma dönemi’ adlı dönemdir ve bu dönemde Osmanlı Devleti boğazlardaki inisiyatifi istediği gibi kullanmış, hatta bazı devletlere de imtiyaz tanımakta herhangi bir

*Bundan başka Boğazlar, bir donanmanın gerek Ak gerek Karadeniz’deki işlemleri (operations) için çok iyi bir deniz üssüdür. İki Boğaz’dan birinin elde bulunması gemilerin bir denizden ötekine geçmesini önlemeye ve her ikisinin elde bulunması ise bu geçişi sağlamaya yarar. Boğazlar denilince, Çanakkale Boğazı’yla ona yakın olan Tenedos, İmbros, Samotras ve Lemnos adaları arasındaki denizi de anlamak gerekir.” (Yusuf Hikmet Bayur, **Boğazlar Sorununun Bir Evresi (1906-1914)**, 1943, s. 93.*

¹ Kudret Özersay, **Türk Boğazlarından Geçiş Rejimi**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara 1999, s.19.

² Ayrıntılı bilgi için bk.(Raif Karadağ, **Şark Meselesi**, İstanbul, Tarihsiz.; Cevdet Küçük, "Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika", **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Ord. Prof. Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı, İstanbul, 1979.; Bayram Kodaman, **Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdülhamid’in Doğu Anadolu Politikası**, İstanbul, 1983.; Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Paylaşılması**, Ankara, 1976.; Cemil Bilsel, **Türk Boğazları**, İstanbul, 1948).

sakınca görmemiştir¹. Devletçe kapalılık dönemi Çarlık Rusya'sının sıcak denizlere inme politikasının hedefe koyduğu boğazlar üzerinde zamanla baskı kurması ve savaş girmekten çekinmemesi 17. yüzyılda Rusya lehinde bir netice vermiş ve 1774 Küçük Kaynarca antlaşması'nın ardından Rusya Karadeniz'e yerleşmiştir.

Rusya'nın Boğazlar üzerinde ikinci bir gücün olması dönemin sömürgeci devlerinden olan İngiltere'nin politik gayeleriyle bağdaşmadığından Boğazlar, yüzyıllar boyu Osmanlı Devleti, Rusya ve İngiltere arasında güç mücadelesinin sahnelendiği bir mesele halini almıştır.

18. yüzyılın son çeyreğinde imzalanan İstanbul Antlaşmasının Osmanlı-Rusya arasında imzalanan gizli hükümlerince de; -Boğazlar savaş zamanında tüm yabancı devletlerin savaş gemilerine kapanacak ancak Rus savaş gemilerine serbestçe geçiş hakkı tanıyarak (Mad. 2, 4, 7)²- boğazlar üzerindeki ikinci bir otoritenin varlığını resmen kabul etmiştir.

“Türk Boğazları Meselesi” I. Dünya Savaşına sebep olacak derecede önemli bir mesele olmuştur. Çünkü 19. yüzyıldan itibaren Avrupa devletleri arasında başlayan bloklaşma hızla devam etmiş, büyük devletler arasında çeşitli karşılıklı menfaatler elde etme görüşleri yapılmaktadır. Rusya ise, savaş gemilerine kapalılığı 1878'deki Berlin Antlaşması ile belirlenen Boğazların, kendi lehine çalışması için 20. yüzyılın başlarında çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunlardan birisi de daha sonra I. Dünya Savaşının çıkmasının perde arkası sebeplerinden olan, Eylül 1908'de Rus Dışişleri Bakanı ile Avusturya Macaristan devletini Dışişleri Bakanlarının Buchlau'da yaptıkları görüşlerdir. Burada varılan anlaşmaya göre, Avusturya Macaristan'ın Bosna Hersek'i kendi topraklarına katmasına Rusya karşı çıkmayacak, buna mukabil, Avusturya-Macaristan devleti, Rusların istediği, 1878 Berlin Antlaşmasının değişmesine razı olurken, Boğazların Rusya lehine açılması durumunu bu antlaşmayı imzalayan diğer devletlerle beraber kabul edeceklerdir. Bilahare Avusturya'nın Bosna Hersek'i 1908 Ekiminde kendi sınırlarına dahil etmesi, Rusya ile yaptığı anlaşmaya uygun değildi. Zira Avrupa devletleri Boğazların açılmasını onaylamadan ilhak işi olmuştu. Bu olay ise Rusya'nın Avusturya'ya büyük tepki göstermesine sebep olmuş, ilhakin şiddetle karşısında olan Sırbistan'ı desteklemiştir. Bosna-Hersek bunalımı süresince, Avrupa'da büyük gerginlik olmuştur. Öyle ki, bu bunalımla I. Dünya Savaşının tohumları ekilmiş, Rusya Sırbistan'ı

¹ Osmanlı Devleti 1535 yılından itibaren çeşitli devletlerle kapitülasyon çerçevesinde ticaret gemilerini Boğazlardan geçirme ayrıcalığı tanımıştır. Yani 1540 yılından 1774'e kadar, Karadeniz'in yabancı bayraklara kapatılması prensibi Osmanlı İmparatorluğu'nun temel kaidesi vasfını almış oldu. Bununla beraber, aynı tarihte ilk defa ortaya çıkan kapitülasyonlar müessesesi, boğazların yabancı devletlere kapalılığı prensibinin sertliğini azaltmakta gecikmedi. İlk kapitülasyonlar, Padişahın dostluk ve hatır sayarlığının bir nişanesi olara, Kanuni Sultan Süleyman ile I. François arasında 1535'de imzalandı. Bu vesika, dini, iktisadi, siyasi ve adli sahalarda Sultan tarafından ecnebi devlete, tamamıyla hasbî olarak, lütfen ihsan edilen imtiyazları tespit ediyordu. Çok yazık ki, imtiyazların, aynı taleplerde bulunan diğer memleketlere de teşmili ve bunu takiben ölçüsü İmparatorluğun günden güne zayıflaması nispetinde artırılan kötüye kullanmalar, ecnebi devletlerin elinde imparatorluğu yıpratıp ezen ve yıkılmasını çabuklaştırmada âmil olan bir silâh halinde tereddide uğramakta gecikmedi. Fransa'ya bağışlanan imtiyaz, bu memleketin gemilerine Türk limanlarına kendi bayrağı ile girmek hakkını veriyordu. Aynı hakkın İngiltere'ye (1579), Hollanda'ya (1598) ve Germen İmparatorluğu'na da (1616) verilmesi neticesinde, Boğazların kapalılığı nazarı olmaktan öteye gidemez hale geldi. Karadeniz'de seyrişerfefer konusuna gelince, bu hak 17. asırda yabancı gemilere ancak Osmanlı bayrağı çekmek şartıyla verilmekte idi. Ayrıntılı bilgi için bk. (Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara 1968, s. 20-21.)

² Sevin Toluner, *Milletlerarası Hukuk Dersleri-Devletin Yetkisi*, İstanbul, 1996, s.159.

desteklerken İngiltere ve Fransa Rusya'yı destekleyip, Almanya da Avusturya'yı tutarak 1914'lü yıllara gelinmişti¹.

Mondros Mütarekesi ve Sonrasında Türk Boğazları'nın Durumu

Dünya tarihinde yer almış ve diğer uygarlıklara yön ve şekil vermiş medeniyetler gibi Osmanlı medeniyetinin de yıkılma süreci yüzyıllar almıştır. Birinci Dünya Harbinden mağlup olarak çıkan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de, Müttefik Devletlerle silâhlı çatışmaya son veren Mondros Mütarekesini imzalamış; Mütarekeden kısa bir müddet sonra da, Müttefik donanması ve Yüksek Komiserleri İstanbul'a girerek Osmanlı ülkesini resmen boğazlar coğrafyasından işgale başlamışlardı². İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında 30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesinde Boğazlar rejimi ile ilgili ayrıntılı bir ifade bulunmamakla birlikte birinci madde uyarınca; Boğazların açılacağı ve bölgedeki askeri tesislerin İtilaf Devletleri kontrolü altına gireceği belirtilmiştir³.

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkması ile Anadolu'da Millî Mücadele hareketi başlaması ve askerî ve siyasî başarılarla dolu bir Millî Mücadele devresini müteakip, 30 Ağustos 1922 Başkumandanlık Meydan Savaşından sonra Fransa, İngiltere ve İtalya'nın İstanbul'daki Komiserleri, Yunan Hükümetinin Ankara Hükümetinden en kısa zamanda bir mütareke istediğini bildirdiler. Millî Mücadelenin başlamasının ardından Anadolu'da elde edilen zaferler, kısa zamanda siyasal sonuçlarını vermekte gecikmedi. 21-22 Eylül 1922'de, Müttefik devletler Paris'te yaptıkları toplantı sonrası 23 Eylül'de İzmir'de bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya müşterek bir nota göndererek, Türkiye ile Müttefik Devletler ve Yunanistan arasında barış şartlarının görüşüleceği bir Konferans toplanmasını teklif etmişlerdir. Böylece 3 Ekim-11 Ekim 1922 tarihleri arasında Mudanya'da toplanan Konferans, Trakya'yı Anavatan'a geri veren Mütarekenin imzası ile son buldu⁴. Mudanya Ateşkes Antlaşması'nda, İngilizlerin tüm Anadolu'dan çekilmeleri, ancak nihai anlaşma imzalanana kadar Boğazların kontrolünü sürdürmeleri karara bağlanmıştır. Antlaşmanın ardından da 19 Ekim'de Türk Birlikleri İstanbul'u İngilizlerden savaştan teslim alarak şehre girmişlerdir⁵.

Mudanya Mütarekesi ile üç büyük Batı Devleti, ilk defa olarak, TBMM ile resmi bir antlaşma imza etmiş olmaktadır. Artık Kurtuluş Savaşı, Müttefik Devletler karşısında olumlu bir sonuca ulaşmış ve Avrupa karşısında, fiili kuvveti olduğu kadar hukukî varlığı da tasdik edilmiş milli bir Türk devleti doğmuştu.

Lozan Konferansı'nda Boğazlar Meselesi

Mudanya Ateşkesi ve müttefiklerin yenilgiyi kabul etmesi ardından Londra'da Lloyd George kabinesi düşmüş ve yerine kurulan Bonar Law kabinesinde Dışişleri Bakanlığına, Lord Curzon of Keddelston getirilmişti. Nitekim 27 Ekim 1922'de

¹ Haluk Ulman, *I. Dünya Savaşına Giden Yol*, Ankara 1973, s. 186-187.

² *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923)*, T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara 1973, s. 1-3.

³ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara Hukuk Fakültesi Yayını, Cilt I, Ankara 1953, s. 519-523.

⁴ *Türkiye Dış Politikasında...*, s. 2.

⁵ Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri 1920-1953*, Ankara 1991, s. 69-70.

İngiltere, Fransa ve İtalya, TBMM İstanbul temsilcisine, Barış Konferansı'nın 13 Kasım'da İsviçre'nin Lozan'da toplanmasını teklif eden bir sözlü nota verdiler¹.

Müttefiklerin notaları verdikleri gün, yani 27 Ekim'de, görevinden ayrılan Dışişleri Bakanı Yusuf Bey'in yerine, Mustafa Kemal, Lozan'da toplanacak olan Barış Konferansında Türkiye'yi temsil edecek Delegeler Heyeti Başkanı olarak Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'yı aday göstermiş Büyük Millet Meclisinde 150 oy ile seçilmiştir².

21 Teşrin-i sani (Kasım) 1922 tarihinde Mont Benom Gazinosu Salonunda açılmış, görüşmeler aynı tarihteki Chateau d'ochy Otelinin salonunda başlamıştır³.

Lozan Görüşmeleri esnasında problemleri çözmek için belirli komisyonlar kurulmuştur bu komisyonlar:

1. Araziye ait (hudud) ve askeri meseleler. (Boğazların tabi olacağı rejim de burada).
2. Türkiye'deki ecnebler ve ekalliyetler meselesi (siyasi işler).
3. Mali ve ekonomik işler (Limanlar, şimendiferler, şirketler, ilh... ve sıhhi mesele)'in halli olmak üzere üçe ayrılır. Bu komisyonların her birinin reisi İngiliz, Fransız ve İtalyan başdelegeleridir. Bir gün baş delege bulunmazsa yerine o devletin ikinci reisi, reis olacak hükmü getirilmiştir⁴.

Boğazlar sorunu, Lozan görüşmelerinde Arazi Komisyonunun çözümlenmeye çalıştığı oldukça ihtilafli konulardan biri idi. İsmet Paşa, barışın İngilizlerin elinde olduğu kanısında idi. Ona göre, dünyada en güçlü donanmaya sahip bulunan İngilizler, Boğazlar sorununu "en önemli meselelerden biri"⁵ olarak nitelmişlerdir. İngilizlerin politik gayelerinden asla taviz vermek istemedikleri ikinci mesele ise Musul Meselesi'dir. Antlaşma tutanaklarında da görüleceği gibi, boğazlar meselesi üzerinde Türk-İngiliz çatışmasından daha çok Rus-İngiliz münakaşası ortaya çıkmıştır⁶. Dolayısıyla bu konuda uzlaşıcı bir tutum izlenirse, Türkiye'nin tatmin edici bir barışa kavuşmasına yardımcı olacağına inanmış, bu yüzden, konferansın Boğazlar sorunundan ötürü kesintiye uğramasını her bakımdan önlemeye çalışmıştır.

Boğazlar üzerinde İngiltere'nin kurmayı düşündüğü etkinlik, Yunanistan'ın Ege'nin Anadolu kıyısını ele geçirme girişimi sonuçsuz kaldığından, önemli bir dayanaktan yoksun kalmıştı. İstanbul'da İngiltere'ye bağlı bir Sultan da artık yoktur. Tüm bunların yanında İngiltere'ye bağlı olmayan ve gücünü ortaya koymuş yeni bir Türkiye vardır karşılarında. Bu yüzden İngiltere görüşmeler boyunca Ege adalarında Yunanistan'ın egemenliğini sağladığı ve öte yandan da, Boğazların geçişi, yine bir Komisyon çerçevesinde denetiminde tutabildiği takdirde, Boğazları bir güvenlik temelinde oturtacağını düşünmüştür. İngiltere, güçlü Çarlık Rusya'sına karşı Boğazların kapalılığını savunmuş, Lozan'da yeni Sovyet rejimine karşı, Boğazların serbestliğini sağlamaya çalışmıştır⁷.

¹ Türkiye Dış Politikasında..., s. 2.

² Türkiye Dış Politikasında..., s. 4.

³ İsmet Girtili, "Lozan Kahramanı: İnönü", *Lozan'ın 50. Yılına Armağan*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü, İstanbul 1978, s. 39.

⁴ Rıza Nur, *Dr. Rıza Nur'un Lozan Hatıraları*, İstanbul 1991, s.28-29.

⁵ RIZA NUR, *age*, s53.

⁶ Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1978, s. 258.

⁷ KÜRKÇÜOĞLU, *age*, s. 265.

Görüşmelerde Lord Curzon'un masa başındaki taktiği de bu tezi doğrular bir mahiyette gelişim arz etmiştir. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'un önerisi üzerine İsmet Paşa'yı Sovyet Rusya'nın etkisinden uzaklaştırarak, Türkiye ile Sovyet Rusya'nın arasına girmeye çalışmış, böylece Boğazların üzerindeki muhtemel Rus egemenlik ihtimalini ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda 27 Kasım 1922'de İsmet Paşa ile yaptığı özel bir görüşme sırasında, Boğazlar sorununda Türklerin Sovyet görüşlerine kapılmamaları yolunda uyarıda bulunmuş¹, ileride ekonomik yardım için Batı'ya başvurmaları olasılığında söz etmiştir².

Lozan görüşmeleri süresinde net bir şekilde görüldüğü gibi, İngilizler, en fazla Boğazlar meselesine ehemmiyet vermiş, bu mesele hallolunca, ekonomik işlerin üzerinde pek de fazla durmamışlardır³.

Sovyet Rusya'yı temsil eden M. Chicherin, Boğazların bütün devletlerin harp gemilerine kapalı olmasını teklif etmişti. Çarlık Rusya'sı Karadeniz'de nispeten kuvvetli olduğundan Akdeniz'e çıkmak için Boğazlardan serbest geçiş hakkı istemişti. Komünist hükûmet ise denizde son derece zayıftı ve netice olarak, eğer Karadeniz diğer devletlerin donanmalarına kapalı olursa serbest geçiş hakkından vazgeçmeye hazırды. Burada Türk delegeleri müttefiklerin yanında olmuş, birkaç değişiklikte Lord Curzon'un teklifini kabul etmişlerdir. Bu gelişme karşısında ise M. Chicherin protesto için masayı terk etmiş, ardından İsmet Paşa'ya savaşı yeniden başlatmak için müracaat etmişse de İsmet Paşa bunu kabul etmemiştir⁴.

Görüşmelerde Amerika'nın tutumu ise daha farklıdır. İngiltere, Fransa ve İtalya'nın, Amerika'yı Lozan Konferansının tabiri caizse, asli üyesi haline getirme çabalarına rağmen, Amerika Osmanlı İmparatorluğu ile savaş halinde olmadığından, Konferansa gözlemci olarak katılmıştı. Çünkü konferans gündeminde Amerika'nın "çıkarlarını" ilgilendiren pek çok konular vardı ve bunların başında da "Açık Kapı" ilkesi geliyordu. Amerika'nın Türkiye'de ilgilendiği ve önem verdiği bir diğer konu da, Amerikan okulları ile diğer sosyal ve dinsel kuruluşların devamını sağlamaktı.

Amerika, Konferansa "gözlemci" olarak katıldığı halde, bütün Konferans boyunca hemen her sorunda tartışmalara aktif olarak katılmıştır. Bu ise özellikle Lord Curzon'a, Türk delegasyonu ile çatıştığı konularda, Amerika'yı da işim içine sokma fırsatını vermiştir. Amerikan Hükümeti, İstanbul'daki Rum Patrikhanesi konusunda Amerikan delegasyonunun hiçbir talimat vermediği halde, Patrikhane konusunda Curzon ile İsmet

¹ İsmet Paşa, 7 Aralık'ta Chicherin'le yaptığı bir özel görüşme sırasında, Boğazlar yüzünden müttefiklerle savaşa gittiği takdirde, Türkiye'yi Rusya'nın desteklemeyeceğini anlamıştı. İsmet Paşa, Boğazlar konusunda İngiltere'yi tatmin etmekle, bu ülkenin Fransa ve İtalya'ya iktisadi, malî ve adli konularda göstereceği desteğin frenleneceğini de beklemektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Ali Naci Karacan, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, Türk İnkılâp Enstitüsü Yayınları 3, İstanbul 1943, s. 91, vd). Bu arada şu da belirtilmelidir ki, Chicherin, boğazlar hususunda antlaşmada istediği neticeyi elde edemeyince Rus hükümeti adına İsmet Paşa'ya müttefikler aleyhine savaşa girmeye davet etmiş, İsmet Paşa ise barışın mutlak sağlanmasının lüzumunu bildiğinden ve İngiltere'nin desteğini kaybetmemek adına bu öneriyi geri çevirmiştir.

² **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar- Belgeler**, (Çev., Seha L. Meray), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993, Cilt 1, s. 153.; RIZA NUR, *age*, s. 33.

³ RIZA NUR, *age*, s.35.

⁴ P. Philip Graves, **İngilizler ve Türkler, Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1789-1939)**, (çev. Yılmaz Tezkan), 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s.143.

Paşa çatıştıklarında, Amerikan delegesi Child da Curzon'ı desteklemiş, Ermeni sorununda ve Boğazlar konusunda da Amerika tamamen İngiltere'yi desteklemiştir.

Lozan görüşmeleri devam ederken Boğazlarla ilgili olarak üç farklı görüş çarpışmıştır. Birbirinden tamamen ayrı olan bu üç tez şöyledir:

1. İngiltere, ABD ve Japonya dahil olmak üzere Müttefiklerin görüşü: Boğazların, hem ticaret hem de harp gemileri için mutlak olarak açık olması; bu açıklığın teminatı olarak Boğazların iki tarafını askerden arındırılması, geçişler milletlerarası yapılanmadan müteşekkil bir Boğazlar Komisyonunun bu işi idare ve kontrol etmesi ve geçiş tamamen serbest olması ilkesine dayanıyordu¹.
2. Rusya'nın görüşü: Boğazların sadece ticaret gemilerine açık olması, bütün savaş gemilerine ve hava sahası savaş uçaklarına kapalı tutulmalıydı ve bölgede Türk egemenliği sağlanmalıydı.
3. Üçüncü görüş ya da Türk görüşü: İstanbul ve Marmara'nın emniyeti için denizden ve karadan gelebilecek her türlü saldırıya karşı bir güvence verilmesi, savaş gemilerinin geçişlerine sınırlama getirilmesi, savaş durumlarında ticaret gemilerine sınırlama getirilmesi, barış ve savaş durumlarında ticaret gemilerine geçiş serbestliği. Görüldüğü gibi Türkiye boğazların ne tam açık ne de tam kapalı olmasına yanaşmamış, sınırlandırılmış bir geçiş serbestliği ve bölgede Türk hakimiyetinin sağlanması yönünde çaba göstermiştir².

Lozan Boğazlar Sözleşmesi

Bütün bu masada yapılan diplomasi savaşının sonucunda 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Boğazlar Sözleşmesi; Türkiye Cumhuriyeti, Bulgaristan, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Romanya, Rusya, Yunanistan ve Sırp-Sloven (Yugoslavya) Devleti arasında imzalanmıştır³.

Bu devletler arasında varılan antlaşmaya göre düzenlenen yeni Boğazlar statüsüne göre: Boğazlar Türkiye sınırları içinde kalmak üzere, savaş ve barış hallerinde ticaret gemisi ve uçakları ve askeri gemilerin geçişlerin düzenlendiği bir boğazlar protokolüdür⁴. Sözleşmeye göre, taraflar Boğazlar bölgesinde savaş ve barış zamanlarında, ticaret gemisi ve uçakları ile savaş gemisi ve uçakları için geçiş serbestliği ilkesini kabul etmişler, (1-2. Mad.)⁵ bu geçiş güvenliğinin sağlanması için Boğazların her iki kıyısı 20 kilometre uzaklıktan geçen çizgiye kadar ve Marmara Denizindeki adalar askersiz hale getirilmiş, bu bölgelerde tahkimat yapmak ve asker bulundurmak yasaklanmıştır. Buna karşılık, bu bölgenin güvenliği Milletler Cemiyeti'nin garantisi altına konulmuştur. Ayrıca, bu statünün yürütülmesinin kontrolü için, bir Türk temsilci başkanlığında, sözleşmede imzası bulunan devletlerin temsilcilerinden oluşan bir "Boğazlar Komisyonu" kurulmuştur⁶. Lozan Antlaşmasınının 12.

¹ Deniz Bozkurt, *Karşılaştırmalı Lozan ve Sevr Barış Antlaşmaları*, Umay Kültür Sanat Merkezi Bilim, Kültür ve Sanat Yayınları Serisi 1, Kasım 1988, s.13.

² Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara 1968, s.55.; Seha L. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, Ankara 1968, SBF Yayınları, Cilt I, s. 435-436.

³ BOZKURT, *age*, s.13.

⁴ BOZKURT, *age*, s.13.

⁵ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları 1920-1945*, Ankara, 1989, s. 140-151.

⁶ Lozan Barış Konferansı ..., s. 140-148.

maddesiyle Ege adaları, özellikle de Çanakkale Boğazı'nın güvenliği açısından çok önemli olan Limni ve Semadirek adaları, Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşmenin 4. maddesine göre askerlikten arındırılmakla birlikte Yunanistan'a verilmiştir¹.

Sovyetler Birliği, Boğazlar rejiminin Karadeniz ülkeleri tarafından belirlenmesini savunduğundan, konferans esnasında imzaladığı Lozan Sözleşmesi'ni daha sonra onaylamamıştır. Bunun sonucu olarak da, Boğazlar Komisyonu'nda temsilci de bulundurmamıştır. Bu durum, zamanla Sovyetler Birliği'nin anlaşmanın değiştirilmesini isteyeceğinin de bir göstergesiydi².

Rusya gibi, aslında Türkiye'de bu anlaşmanın şartlarından memnun değildir ve değiştirilmesi için uygun şartların oluşmasını beklemeye başlamıştır. Zira, Lozan'da sağlanan statüde, Türkiye'nin Boğazların üzerindeki hak ve yetkilerini geniş ölçüde sınırlamıştır. Türkiye, Boğazların kapalılığında ısrarın yeniden savaşın başlamasına sebep olacağı endişesiyle, Rusya'nın eleştirilerine rağmen, İngilizlerin tezlerini o günlerin koşulları içerisinde istemeyerek kabul etmiştir³.

Lozan Boğazlar Sözleşmesinde ticaret gemilerinin geçiş düzenlemelerine:

1. Ticaret Gemileri Açısından:

Ticaret gemileri bayrak ve yükleri ne olursa olsun, sağlığa ilişkin hükümler saklı olmak üzere Boğazlardan geçiş hakkına sahiptirler. Kılavuz kaptan almak isteğe bağlıdır. Savaş zamanında Türkiye tarafsız ise barış zamanındaki şartlar geçerlidir. Türkiye savaşan ise, tarafsız devletlerin gemileri ve askeri olmayan uçakları Türkiye düşmanı olan ülkelere yardım etmemek koşuluyla serbest geçiş hakkına sahiptirler ancak Türkiye'nin denetleme hakkı vardır⁴.

2. Savaş Gemileri Açısından:

Kuvvetlerinin tutarına ilişkin kısıtlamalar saklı olmak üzere savaş gemileri, barış zamanında geçiş hakkına sahiptirler. Ancak savaş zamanında; Türkiye tarafsız ise savaş gemileri barış zamanı hakkına sahiptirler, Türkiye savaşan ise tarafsız devletlerin savaş gemileri düşmana yardım etmemek koşuluyla geçiş hakkına sahiptirler⁵.

3. Türkiye'nin Yetkilerini Sınırlandıran ve Boğazlar Rejiminin Güvencesiyle İlgili Olan Hükümler:

Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın iki kıyısı ve kıyıdan itibaren 15-20 km.'lik alan askersizleştirilecek ve bu bölgede hiçbir askeri donanım veya üs bulunmayacaktır (Mad.4/1,2,3). İstanbul ve çevresinde 12.000'den fazla askeri kuvvet bulunmayacaktır (Mad. 8). Ayrıca savaş gemilerinin ve askeri uçakların hükümlere uyup, uymadıklarını denetlemek ve Milletler Cemiyeti'ne rapor vermek üzere Boğazlar Komisyonu'nun kurulması ön görülmüştür (Mad. 10, 16). Sözleşmenin 18. Maddesi gereğince Boğazlar için bir güvence

¹ M. Cemil Bilsel, *Lozan*, Cilt 2, İstanbul 1993, s. 377-78.; KÜRKÇÜOĞLU, *age*, s. 265.

² Yüksel İnan, *Türk Boğazları'nın Siyasal ve Hukuksal Rejimi*, Ankara 1995, s. 30.

³ GÜRÜN, *age*, s. 97-98.

⁴ ÖZERSAY, *age*, s. 54.

⁵ ÖZERSAY, *age*, s. 55.

mekanizması kurulmuştur. Bu çerçevede Boğazların güvenliğini tehdit eden herhangi bir gelişmede (savaş ya da savaş tehdidi) sözleşmenin tarafları ve her durumda Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Milletler Cemiyeti'nin kararlaştıracağı tüm önlemleri yerine getirecektir¹.

Boğazlar Konvansiyonunun karmaşık hükümleri, Profesör Toynbee'nin "Barış Konferansının Tarihi" isimli eserinde şöyle özetlenmişti: "*Sevr projesinden alınan dört bölge (İstanbul ve Çanakkale boğazlarının her iki yakasında) önemli ölçüde küçültülmesine karşılık Müttefiklere artık açık olmayacak ve Türk kuvvetlerine de kapalı olacak ve askerden arındırılacaktı. (Bu su yollarının güney girişinde bulunan Ege adaları dahi) Askerden arındırma, Türklerden çok Müttefiklerin aleyhine yorumlandı. Müttefiklerin bu bölgeleri muhtemel işgali ve denetlemesi yasaklandı... Türkiye İstanbul'da azami 12.000 kişilik bir garnizon bulundurabilecek ve böylece Avrupa ve Asya yakalarında bulunan kuvvetleri ile irtibatı, askerden arındırılmış bölgeyi kullanarak sağlayabilecek ve bu bölgede donanmasını demirleyebilecekti. Boğazlar Komisyonunun fonksiyonları ve yetkisi azaltılmış ve Türkiye'nin başkanlığında Milletler Cemiyetinin nezareti altına konmuştu. Üç Avrupalı Müttefik Devlet ve Japonya, askerden arındırılmış bölgenin güvenliğine ve serbest geçiş hakkında karşı yapılacak bir harekete mukavemet etmeyi taahhüt etmişti. Bu Konvansiyonun başlıca Müttefik Devlet açısından zevahiri kurtarıp kurtaramadığı okuyucunun takdirine bırakılmış, fakat aşikar olan şu ki; Karadeniz Boğazları sorununu çözememiştir"*². Bu satırlardan da anlaşılacağı gibi Batılı müttefikler Boğazlar meselesine Şark Meselesinin³ bir uzantısı olarak görmüşler ve Lozan Antlaşması hükümlerinin kendileri için bir hezimet olduğunu itiraf etmişlerdir.

Lozan Barış Antlaşması'nın Türk Tarihi Açısından Önemi

Türk Boğazları, bölge ülkelerin dünya denizleri ile irtibatını sağlayan "Tek Deniz Yolu" olması nedeniyle stratejik ve iktisadi değere sahiptir. Bununla birlikte Karadeniz devletlerinin deniz yoluyla çıkış kapısının Boğazlar oluşu, bu bölgeyi kontrol etmek isteyen tüm siyasi güçlerin de nazarlarını bu bölgeye çevirmektedir. Boğazların sahip olduğu güvenlik ve siyasi boyutuyla da stratejik değerini tarih boyunca stratejik ve jeopolitik önemini daima korumuştur. Karadeniz'e sahildar olan tüm devletler için Boğazların güvenli oluşu ayrı bir önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı neticesinde yıkılmasının ardından topraklarının paylaşımı gündeme gelmiş, yüzyıllardır üç kıtada hüküm süren devleti tamamen ortadan kaldırmak ve Anadolu coğrafyasından silmek için yıllar öncesinden yapılan planlar yürürlüğe konmuştu. Özellikle İstanbul ve Boğazlar tüm devletlerin ilgi alanına girmiştir. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı Milli Mücadele ve uluslar arası antlaşma olması hususuyla bilhassa önem arzeden Lozan Antlaşması, Anadolu coğrafyasında yeni bir Türk devletinin kazandığı varoluş vesikası gibidir.

¹ ÖZERSAY, *age*, s. 56.

² GRAVES, *age*, s. 144-145.

³ "Nitekim Lozan Konferansı sırasında ikinci ictimada Barrère bir nutuk okudu. Bunda: "Önümüze hâl için konan meseleler büyük, vahim meselelerdir. İşte bunlar, Şark Meselesi. Bundan yalnız oradaki milletler alâkadar değildir. Alâka umumidir. Ve cihan sulhünün muhafazası işine bağlı bir iştir..." diyerek konuyla ilgili kendi mülahazalarını söylemekten çekinmemiş, Lozan Konferansını Şark Meselesi sürecinde değerlendirmişlerdir. Geniş bilgi için bk. (Rıza Nur, *age*, s. 30).

Millî Kurtuluş tarihi üç askerî, bir de siyasî zafer üstüne kurulmuştur. İnönü zaferi, dağınk kuvvetler yerine kurduğumuz ilk muntazam ordunun, askerî emir ve kumandanın zaferidir. Sakarya düşman istilasını vatanın bağrında durduran ve geri çeviren; Dumlupınar, istila ordularını yok ederek millî istiklali kuran askerî zaferlerdir. 24 Temmuz 1923'te Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Müttefik devletler Hükümetleri delegelerince İsviçre'nin Lozan şehrinde imzalanan Barış Antlaşması ise yeni Türkiye devletinin toprak ve hak bütünlüğünü, İtilaf Devletleri başta olmak üzere bütün milletler alemine tanıttıran ve tasdik ettiren siyasî zaferin şanlı ve şerefli vesikası¹ olmakla birlikte Birinci Dünya Savaşı sonunda yapılan antlaşmaların en önemlisidir. Ankara hükümetinin bu antlaşmaya giderken mutlak sulh istemesi ve sulha muhtaç bir durumda olduğu aşikârdır². Türkiye'yi TBMM Hükümetinin Hariciye Vekili ve Başmurahtası sıfatıyla İsmet Paşa'nın temsil ettiği Lozan Barış Konferansında çetin müzakereler olmuş, neticede her hükmüyle Türkiye'yi bağımsızlığa kavuşturan Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır³.

Sözleşmenin hükümlerinin incelediğimiz zaman, İngiltere'nin Boğazlarda tahkimat yapılması dışındaki Türk isteklerini genellikle benimsediği anlaşılmaktadır⁴. Özellikle, Karadeniz'e geçecek savaş gemilerinin sınırlandırılması ve Boğazlar'ın korunması yolunda garantiler verilmesini öngören Türk isteklerinin benimsendiği görülmektedir. Türkiye Lozan'da İngiltere'nin sürekli olarak tepkisini çekecek bir düzenlemeden dikkatle kaçınmıştır. Boğazlar sorununun çözümü, Türkiye'yi yalnız Rusya'ya bağlı kalmak yerine, karada güçlü Rusya ile denizde güçlü İngiltere'nin her ikisi ile de ilişkilere sahip olabilmesi yönünden önemli bir dönüm noktası sayılabilir⁵.

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla Mustafa Kemal Paşanın dış politika ilkeleri, tümüyle olmasa bile büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir. Boğazlarla Trakya sınırında askerlikten arındırılmış bölgeler kurulması ve İstanbul'daki asker sayısının sınırlandırılması kaydı dışında, Türkiye toprakları, ülke ve askerlik sorunları yönünden bağımsızlığını elde etmiştir⁶.

Lozan Barış Antlaşması'nın önemli bir özelliği de I. Dünya Savaşı sonunda imzalanıp da günümüze kadar hâlâ geçerliliğini yitirmeyen tek antlaşma olmasıdır. Konferansa Osmanlı Devleti ve TBMM hükümeti ayrı olarak çağrılmasına ve batılı devletlerin nezdinde Türk hükümetinin Osmanlı Devleti'nin devamı sayılmasına rağmen⁷, konferans boyunca TBMM hükümetinin gösterdiği çaba ve bağımsız tavır sergileyebilme erki TBMM hükümetinin tanınmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti statüsünden ayrı ve bağımsız bir devlet olarak galip devletler nezdinde itibar görmüş ve onlarla eşit statüde masaya oturma başarısını göstermiştir.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin Misak-ı Millî Sınırları içindeki toprak bütünlüğü ve hakimiyetinin Lozan Barış Antlaşması ile, uluslararası alanda resmen tasdik olunmuş, yeni bir Türk devletinin varlığı tüm dünya devletlerince tasdik olunmuştur.

¹ Yılmaz Altuğ, "İsmet İnönü ve Lozan", *Lozan'ın 50. Yılına Armağan*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü, İstanbul 1978, s. 27.

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. (Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Cilt. I, İstanbul 1996, s.225- vd).

³ Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923), s. 1.

⁴ BİLSEL, *Lozan*, Cilt 2, s. 385.

⁵ KÜRKÇÜOĞLU, *age*, s. 275.

⁶ KÜRKÇÜOĞLU, *age*, s. 264.

⁷ AYDEMİR, *age*, s. 217.

Sonuç

Türk devlet geleneğinde Boğazlar üzerindeki siyaseti, güç kaybettiği ve sınırlarının artık diğer devletler tarafından hedef haline getirildiği zamandan itibaren değişmiş, zamana ve şartlara göre Boğazlar siyasi hesaplaşmaların yapıldığı platformda inisiyatif ele geçirmek ya da kaybetmemek adına çok önemli bir koz olarak Osmanlı diplomatları tarafından ustalıkla kullanılmıştır. Boğazlar adeta surları üç kıtada muhteşem bir coğrafya üzerine yayılan bir kalenin ana giriş kapısı gibidir. Bu gücün kaybının telafisinin mümkün olamayacağını bilen delegeler Lozan'da, Boğazları dönemin başat güçleri olan Rusya ve İngiltere arasında siyasi kontrol ve inisiyatif ellerinden bırakmamış aynı zamanda denge unsuruna oldukça dikkat ederek diğer devletlerin siyasi zaafalarını başarıyla kendi lehlerinde kullanmışlardır.

Lozan Konferansı Türkler ile Batı medeniyeti arasında zamanımıza kadar süregelen kimi zaman cephelerde zaman zaman ise diplomasi sahasında yaşanan savaşın ve Şark Meselesi'nin en önemli ve kritik raundu gibidir. Öyle ki artık Batı müttefiklerinin karşısında yıkılan ve sınırları çok önceden medeniyetler arasında paylaşılan bir Osmanlı Devleti'nin mirasçısı rüşünü isbata hazır millî bir Türk Devleti vardır.

Bu devletin masa başındaki siyasi manevrasının Batılı devletler karşısında hem realist hem de idealist olması gerekiyordu. Duruma gayet vakıf olan Mustafa Kemal Paşa, askeri sahada isbat ettiği kabiliyetini siyasete taşıyabilmiş, Lozan görüşmelere giden, başta İsmet Paşa olmak üzere tüm delegelere Türk tarafının dokunulmazlarını beyan etmiş ve konferans boyunca bu ilkeler doğrultusunda tutum sergilenmiştir.

Atatürk Nutkunda Lozan'ı sulh masasında bahse mevzu olan meseleler üç dört senelik yeni bir devreye münhasır kalmayan asırlık hesapların görüldüğü bir hesaplaşma olarak değerlendirmiştir. Bu kadar eski, bu kadar karışık, bu kadar mülevves hesapların içinden çıkmanın elbette o kadar basit ve kolay olamayacağını gayet iyi bilen Atatürk, Boğazlar konusunda Misak-ı Milli prensiplerinden asla taviz verilmemesi lehinde bir tutum sergilemiştir. Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasında Boğazlar meselesi üzerine taraftarların ittifak etmesinin önemi büyüktür. Türk heyetinin ise barışın imzalanmasının ne kadar zaruri ve önemli olduğunu bilinciyle hareket ettikleri aşikardır. Lozan görüşmeleri esnasında tarafları antlaşmaya ikna eden iki başlıktan birisi Boğazlar diğeri ise Musul meselesi olduğundan, bu iki mesele antlaşmanın imzalanmasından sonra da Türk dış politikasının gündeminden düşmemiş, tam tersine önem kazanmıştır. Atatürk'ün Montreux (Montrö) Boğazlar Sözleşmesi gündemini 1936 yılına hakim kılması bunun basit bir plan olmasından öte, bu meselenin halli için şartların iç ve dış siyasi zeminde Boğazlar Meselesinin çözümlenebilmesi adına en iyi olduğu anı bilmesinden kaynaklanmaktadır.

1933 yılında Londra'da yapılan silahsızlanma görüşmelerinde, Türk Boğazları konusu tekrar ele alınmış, bölgenin stratejik öneminden dolayı güvenliğinin sağlanmasının ne denli önemli olduğu hususu vurgulanmış, savunma konusunda yetersizliğini bundan sonraki görüşmelerde de ısrarla tekrarlayarak, Lozan'da yapılan sözleşmenin değişmesi gerektiğine dünyayı ikna etmeyi başarmıştır. 1936 yılında yapılan Montreux (Montrö) Boğazlar Sözleşmesi ile boğazlar üzerindeki tüm karar ve uygulamalar Türk Devletinin kontrolü altına geçmiştir.

Bibliyografya

1. Altuğ, Yılmaz, “İsmet İnönü ve Lozan”, **Lozan’ın 50. Yılına Armağan**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü, İstanbul 1978.
2. Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, Cilt. I, İstanbul 1996.
3. Bayur, Yusuf Hikmet, **Boğazlar Sorununun Bir Evresi (1906-1914)**, İstanbul 1943.
4. Bilsel, M. Cemil, **Lozan**, Cilt 2, İstanbul 1993.
5. Bozkurt, Deniz, **Karşılaştırmalı Lozan ve Sevr Barış Antlaşmaları**, Umay Kültür Sanat Merkezi Bilim, Kültür ve Sanat Yayınları Serisi 1, Kasım 1988.
6. Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri**, Ankara Hukuk Fakültesi Yayını, Cilt I, 1953.
7. Erkin, Feridun Cemal, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara 1968.
8. Giritli, İsmet, “Lozan Kahramanı: İnönü”, **Lozan’ın 50. Yılına Armağan**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü, İstanbul 1978.
9. Graves, P. Philip, **İngilizler ve Türkler, Osmanlı’dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1789-1939)**, (Çeviren. Yılmaz Tezkan), 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999.
10. Gürün, Kamuran, **Türk-Sovyet İlişkileri 1920-1953**, Ankara 1991.
11. İnan, Yüksel, **Türk Boğazları’nın Siyasal ve Hukuksal Rejimi**, Ankara 1995.
12. Karacan, Ali Naci, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, Türk İnkılap Enstitüsü Yayınları 3, İstanbul 1943,
13. Kürkçüoğlu, Ömer, **Türk-İngiliz İlişkileri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1978.
14. **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, (Çev., Seha L. Meray), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993, Cilt 1-8.
15. Meray, Seha L., **Devletler Hukukuna Giriş**, Ankara 1968, SBF Yayınları, 1968, Cilt I.
16. Özersay, Kudret, **Türk Boğazlarından Geçiş Rejimi**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara 1999.
17. Rıza Nur, Dr. Rıza Nur’un Lozan Hatıraları, İstanbul 1991.
18. Soysal, İsmail, **Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları 1920-1945**, Ankara, 1989.
19. Texier, Charles, **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, (Çeviren: Ali Suat), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, I.-III. Cilt.
20. Toluner, Sevin, **Milletlerarası Hukuk Dersleri-Devletin Yetkisi**, İstanbul, 1996.
21. **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923)**, T.C. dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973.
22. Ulman, Haluk, **I. Dünya Savaşına Giden Yol**, Ankara 1973, s. 186-187.